

AZ AGRÁRSZOCIALISTA TÖREKVÉSEK TÁRSADALMI INDÍTÉKAI SZENTESEN

1. TÖRTÉNETI ÉS SZERVEZETI ELŐZMÉNYEK

A „szocializmus” szót, törekvéseik megnevezésére az Alföldön először a mezőgazdasági munkások használták mozgalomszerűen. Nem véletlen, hogy ezen a területen a „munkáskérdés” lényegében a földműves dolgozók, sőt, a törpebirtokosok helyzetére vonatkozott. Mezei munkásnépről van tehát szó, melynek helyzete a századfordulón a földnélküliség, a romló bérszerződési feltételek, a kevesbedő, csak rövid időszakra korlátozódó munkaalkalmak miatt folyamatosan romlott.

A hatóság, az uralkodó liberális felfogásnak megfelelően, nem avatkozott be a kérdés gyakorlati megoldása végett. E helyett rendészeti kérdésnek tekintette az egész mozgólódást, a kiváltó társadalmi—gazdasági okokat nem akarta tudomásul venni.

Ezen a talajon bontakoztak ki azok a széles skálán mozgó tiltakozások (arató sztrájk, zendülés, egyleti szervezkedés, szövetségi mozgalom), melyek gyűjtőfogalma az agrárszocializmus. Felfogásunkban tehát ez a jelenség egy összetett, politikai, gazdasági, kulturális és társadalmi indítékokból egyaránt táplálkozó munkásküzdelem volt, az emberhez méltó élet kivívása érdekében.

Kezdetben a kubikosok voltak a hangadók, akik a munkásvizonyok javítását szövetkezet alapításától várták, arra gondolva, hogy maga a szövetkezet lép a vállalkozó helyére, és így kiküszöbölve a közvetítő személyét, saját jogon vállalja a munkát, és fölözi le a hasznot.¹ Ennek az elképzelésnek az a gyengéje, hogy nem számolt a működő intézmény (szövetkezet) dologi és személyi kiadásával, ami szükségképpen csökkentette volna a szétosztható nyereség nagyságát.

Másik érvényesülési út a köralapítás, egyleti szervezkedés volt. Ezt a lehetőséget kihasználták az alföldi szegényparasztok és földmunkások is, akik Szentesen először „munkássegélyegylet” létrehozásával próbálkoztak.²

Szentesen, de Hódmezővásárhelyen is ott találjuk szinte valamennyi paraszti olvasókör alapítása mögött a 48-as beállítottságot, a Kossuth-kultusz egyesítő és igazoló hatását.³

---

¹ Főhívás Magyarország földmunkásaihoz a Délmagyarországi Munkásszövetkezetbe leendő belépésre = Válogatott dokumentumok Csongrád megye munkásmozgalmának történetéből 1868—1917. Szerkesztette, a bevezetést és a dokumentumok jegyzetét írta GAÁL ENDRE. Továbbiakban: VDCSMT Szeged, 1980. 110. p.

² Uo. 117. p.

³ BEZDÁN SÁNDOR: A Szentesi 48-as Népkör indulása (1870—1874) = Szegedi Tanárképző Főiskola Tudományos Közleményei, Szeged, 1974.

Nem véletlen, hogy a függetlenségi — akkor ellenzékieknek számító — eszme és a különböző paraszti társulások utat találtak egymáshoz. De létesült kapcsolat a függetlenségi demokratikus szárnya és a földmunkások néhány — főleg szociáldemokrata befolyás alatt levő — szervezete között.

Szentes esetében különösen fontos a kapcsolódási pontok tisztázása, mert a két jelentős munkásegylet (a Népkör és a Földmunkások Egylete) más-más politikai irányzathoz csatlakozott. Az okok, a háttér Szentes társadalmi, gazdasági helyzetében rejlenek.

Szentes századfordulós társadalmi állapotának megkülönböztető jegye, hogy 31 ezer fős lakosságának kb. 68 %-a élt mezőgazdaságból.⁴ Témánk szempontjából kiemelkedően fontos, hogy a lakosság mezőgazdaságból élő csoportjának milyen a belső szerkezete. Ha a polgári termelő közösség önállóan gazdálkodó és függő helyzetű elemei között húzom meg a határvonalat, akkor a 7000 fős őstermelői kereső réteg közel fele papíron önálló birtokos vagy bérlő, míg a földből élők nagyobbik fele birtoktalan cseléd és mezőgazdasági munkás.⁵

Ha azonban Kiss Lajos felosztása felől közelítünk a problémához, akkor Szentesen lényegesen többen voltak azok, „akik más talajból éltek”, (gyakorlatilag valamennyi párhordas független gazdát is ide kell sorolnunk, mint pótlólagos jövedelemre utaltakat). Azaz a társadalom hivatalos tagoltsága ellentmondott az emberek tényleges szociális helyzetének.

Voltak példák arra, hogy néhány földmunkás disznóhízlalásból vagy egyebekből összekuporgatott pénzért kiarendált 5—10 hold közötti földdarabot, de ez sosem vált az alsóbb néposztályok jellemző gazdálkodási formájává.

Ez a gazdasági szerkezet 1895-ben a lakosság földdel nem rendelkező rétegének alig biztosította a megélhetést. A helyzet gyökerei az 1836-os megváltásig nyúlnak vissza. Szentes mezőváros ekkor megegyezett a Károlyi grófokkal, hogy évi kötelezettségeiket örök időkre megváltják, s a gróf egyszer s mindenkorra feloldotta Szentest a feudális járadék szolgáltatása alól. Természetesen ez „csak” a birtok tulajdonjogi státuszának megváltoztatását jelentette, de szabaddá a lakosok nem váltak. Törvény előtti egyenlőségük 1848-ban következett be a földesúri joghatóság megszűntével.

Sajnos, a polgári szabadság nem jelentette automatikusan a föld nélkül polgárjogi állapotba jutott mezei munkásság integrációját az új tőkés gazdasági környezetbe. A legnagyobb problémát a folyamatos és bővülő munkaalkalmak hiánya jelentette. Voltak azonban pozitív elemei is az átalakuló mezőgazdasági termelésnek: a cselédbérekben kezdett előtérbe kerülni a készpénzfizetés, s mivel a természeti juttatásokat immár nem búza meg árpavetésben kapta meg az elszegődött munkás, mint 48 előtt, hanem fix mennyiségű készterményben, bérének ez a része nem állt semmiféle összefüggésben a jó vagy rossz terméssel. Tehát megszűnt a gazda és cseléd közötti patriarchális jellegű úrbéres érdekközösség.

---

⁴ Magyar Statisztikai Közlemények (MSK) Bp. 1904. II kötet. 2. rész. 370. p.

⁵ NEMES IRÉN: A szocialista munkásmozgalom kibontakozása Szentesen az 1890-es években. Egyetemi szakdolgozat. Témavezető: Dr. Gadl Endre, Szeged, 1986.

A rendezett tanácsú városi jogállás (1848, majd 1868-ban) hozzájárult a tőkés fejlődés kibontakozásához, de megmaradt a tanyás mezővárosi jelleg a mezőgazdasági termelésben. 70 000 holdnyi határa 27 658 fő (1869) megélhetését kellett, hogy biztosítsa. Ebből kb. 20 000 volt ún. kiosztott városi föld, melyből az egykori zsellérek azonban nem részesültek.

2. A SZERVEZKEDÉS TÁRSADALMI ÉS POLITIKAI KERETEI

A következőkben azt vizsgáljuk meg, hogy milyen módon nyilvánult meg az agrárszocialista szervezkedés Szentesen. Meggyeszerzte általános jelenség, hogy kezdetben a spontán javítási törekvések domináltak. Ilyennek tekinthetjük az 1890—91-es ösztönös aratósztrájkokat, de az ekkor Békés megyében kibontakozott „veszélyes mezei mozgalomnak” Szentesen még nyoma sem volt.⁶ A sarkadi polgármester úgy vélekedett, hogy a kőművesek létrehozta általános Munkás Betegsegélyző Pénztár, a szocializmus valódi szimptomáihoz képest ártatlan jelenség, a Békés és Csanád megyében észlelt agitatív szocializmus csongrádi beszivárgása egyelőre nem számottevő.⁷

1894-ben azonban Szentesen is hozzákezdtek az első munkásegyletek megszervezéséhez, ami nagy értetlenséget váltott ki a város vezetőiből. Nem értették ugyanis, hogy amikor Szentes népességnövekedése 1850—1890 között mindössze 16 %-os volt, szemben az 51 %-os országos átlaggal, tehát amikor a földnélküliségre adott társadalmi reakció a békés elvándorlás volt, akkor most hirtelen hogyan kaphatott lábra a „szocialisztikus eszme”?⁸ Tudjuk, Szentes földállománya és demográfiai adottsága közötti diszparitás nem újkeletű, az 1836-os megváltásig nyúlnak vissza, s a fentebb már leírt társadalmi folyamatok jelentős népességtöbblet nélkül is feszültséget teremtettek, azok fogyó lakossági létszám mellett is a relatív túlnépesedés állapotát idézhették elő.

Mit minősített egyáltalán a hatalom veszélyes munkás szervezkedésnek? Arady Kálmán szentesi rendőrfőkapitány szociális irányú munkásmozgalom megmutatkozását látta abban, hogy hirdető nyomtatványokat kezdtek terjesztetni, aláírási íveket köröztetni, főként kubikos földmunkások.⁹ A kubikosok szervezkedési aktivitását — sajátos társadalmi helyzetükön kívül — az is motiválhatta, hogy vándor életmódjuknál fogva egyszerűen intellektuális fölénnyel rendelkeztek helyben élő társaikkal szemben. Ők voltak azok, akik a szocialista eszmékről először hallhattak, 1894-ben — amikor ez napi témája fő- és alispáni jelentéseknek — a munkások gyülekezési és tanácskozási jogra vonatkozó igényét tartották kiszámíthatatlan kezdeményezésnek. Az első munkásgyűlés tervezett programja (a választó jog kiterjesztése, a munkahely szociális helyzete, munkás önképzőkör alakítása) szinte

⁶ Csongrád megyei Levéltár (CsmL) Szentesi Fiók levéltára. (SzF) Polgármester Elnöki Iratok 2456/1891.

⁷ CsmL—SzF Főispáni Általános Iratok 197/1891.

⁸ BORBÁS LAJOS: Képek a szentesi munkásmozgalomból a századfordulótól a felszabadulásig. = Csongrád megyei Könyvtári Füzetek 8. Szeged, 1977. 28. p.

⁹ Szentesi Lap 1894. február 22.

minden ponton találkozott a város 48-as szellemű ellenzékének elképzelésével.¹⁰ Ennek ellenére úgy a kormányzó, mint az ellenzéki erők felszínesen ítélték meg első megközelítésben a szervezkedés okait. A belügyminiszter és a főispán igyekezett a témáról terjedősen tudósító lapoknak, a bujtogatók céljával Szentesre érkezett „idegen apostolok” agitációjának tulajdonítani a felelősséget.¹¹ Míg a függetlenségi pártiak a szociális bajok, s így a szocialisztikus eszmék terjedése végső okának a hatósági erőszakot, sőt, az agrárszocializmussal az ellenzék kárára űzött politikai sakkjátszmat jelölték meg.¹² Annyi mindenesetre bizonyítható, hogy a parasztszocializmus elterjedése és az erősen ellenzéki és paraszti jellegű 1870-ben alapított 48-as Népkör működése között korreláció állt fenn. Ugyanis a szervezés alatt álló Kubikos Szövetkezet s az iparos érdekek alapján létrejött Munkás Segély Egylet nem vállalhatta fel a szegényparaszti követeléseket. Ugyanakkor a 48-as ellenzékiségtől nem állt távol az agrárszocializmus programjukhoz igazodó politikai követeléseinek fölkarolása. A hatalomellenesség részleges közössége ellenére Szentes ellenzéki vezeterei óvatos distanciával kezelték az egyelőre még kiszámíthatatlan jelenségeket.

Az az esemény, mely a szentesi mezei munkás szervezkedéseknek is lökést adott, s amely az ország közvéleményét megdöbbenetette, bizonyos mértékig tisztázta a helyi parasztszocialisták szándékait. Tarnóczi Mihály és társai Szántó Kovács János ügyében heves támadást intéztek a hatóság ellen a törvényesség nevében. Tudniillik a zendülés alapjául szolgáló sajtótermékek nyomtatása, olvasása és terjesztése törvényesen engedélyezett eljárás volt, míg törvénytelennek és jogtalanoknak a hatóság föllépése számított, mely nem tudta a vásárhelyi munkáskérdést törvénykezési úton rendezni.¹³ Mi ennek az érvelésnek a tanulsága? Naivitás politikai indíttatású ügyben a hatalom önkorlátozására apellálni, ugyanakkor figyelemre méltó a szentesi munkások törvényességre támaszkodó kritikája.

Az ellenzékét azonban ez sem nyugtatta meg, őket a szentesi szocialisták hazafiatlansága aggasztotta. Mikor a munkások spontán jobbító törekvések szisztematikus felkarolására egy állandó szocialista kör létrehozását tervezték, ebben az ellenzék a „nemzetközi szocialisták bujtogatói számára teremtett fórumot” látta.¹⁴ Már magát az 1894. márc. 4-re tervezett munkásgyűlést is az „egészséges észjárású szentesi nép” félrevezetése irányába tett döntő lépésként értékelték. Figyelmeztették a munkásokat, hogy csak saját bajaikkal törődjenek, s ez esetben senki sem vonhatja kétségbe a sorsuk feletti tanácskozás jogát, illetve, hogy ne engedjék a vidéki szónokok szereplését. Tarnóczi Mihály kérévényén ui. Stark Pál pesti „szocialis agitátor” szerepelt vezérszónokként. De nem került sor arra, hogy a szentesiek „idegen emberektől kölcsönként ésszel tanácskozzanak saját dolgaikról”, mert a szervezők önérzete nem engedte meg, hogy tanácskozásukat az odarendelt szuronyok árnyékában tartsák meg. Tarnóczi a halasztást indokló beszédében

---

¹⁰ CsmL—SzF Főispáni Általános Iratok 132/1894.

¹¹ Szentesi Lap 1894. április 11.

¹² Szentesi Lap 1894. április 27.

¹³ Szentesi Lap 1894. március 2.

¹⁴ Szentesi Lap 1894. március 5.

addig ment a törvényesség iránti lojalitásában, hogy aláhúzta: felesleges volt a rendőrök mozgósítása, mert minden munkás egyben saját rendőre lett volna.¹⁵

Gyakorlatilag ugyanazzal érvelt, amire a hatóság is mindig oly büszke volt, ti. a szentesi nép higgadtságával, rend és törvénytiszteletével. Ám a csendőrség odarendelése mégis a bizalom hiányának a jele, s ez a bizalmatlan légkör, a vigyázó kardlapok méltatlan eseményé avatták volna a munkások találkozását.

Érdekes a polgári ellenzék reagálása, mely a hatóság eljárását egyenesen muszka önkénynek nevezte, hozzátéve nem kis gúnnyal, hogy e lépés következtében Szentes egy kvázi forradalmi helyzetbe került.¹⁶ Ha volt felforgatás, akkor azt a rendőrkapitány követte el — így az ellenzék —, mert a munkások semmi okot nem adtak az ostromállapot előidézésére. Nem lehet elvitatni Sima Ferenc által vezetett városi ellenzék jóindulatát a szegények szervezkedése iránt, de a polgármester kétségtelen bakija kapóra jött a választásra készülő függetlenségieknek: íme a kormányzat az, amely Szentes jóhírnevét országvilág előtt meghurcolta, úgy állítva be a dolgokat, mintha a lakosság csupa anarchistából állna. Ráadásul a mulatság költségeit a szenvedő alanyokkal kívánják megfizettetni.

Mégis az igazi ok, ami miatt az ellenzék kiállt a szocialisták mellett, felfogásunk szerint az, hogy maga se látott tisztán a mozgalom valódi szándékait illetően. Világossá kellett tenni, milyen mértékű veszély keletkezik a birtokos osztályra nézve, nem járnak-e a munkások tévúton, mely előidézheti a birtokosjogok sérelmét? De ezekről, a rendőr-főkapitányság által a gyűlésre hazahívott Sima Ferenc országgyűlési képviselő sem tudott meggyőződni. Nem valószínű, hogy az önfeloszlatás okát a méltatlanná vált körülmények helyett, a munkások belső ellentéteiben, illetve a kitűzött napirend tárgyainak világos kifejtését biztosító képességek hiányában kereshetnénk, mint azt egy alispáni vélekedés állította.¹⁷

Igaz, a bejelentett szókokok közül egy sem volt szentesi, de az április 8-án már ténylegesen megtartott munkásgyűlés irányítói, levezetői is helyi munkásvezetők voltak: Tarnóczy Mihály, Molnár Ferenc, Békési Imre és Árvai Bálint. Íme, írástudó parasztok, akik éppen a szóbeli és írásos megnyilatkozás polgári érintkezési formáit elsajátítva váltak a földmunkások respektált vezetőivé!

Ezek a bizonyos rendszerességgel a *Szentesi Lap*-ba író, nyilatkozatokat szerkesztő, főispánnal tárgyaló személyek forgalmazói is voltak a *Népszava* kiadói hivatalából származó röplapoknak (pl. Magyarország jogtalan népéhez, Egy kérdés a magyar nemzethez), melyeket több ezer példányban kaptak kézhez postai úton.¹⁸

Ezek terjesztésére is hivatkozva írta a szentesi polgármester 1894 májusában: a városban és környékén tapasztalt munkásmozgalom olyan méretet öltött, hogy egy-egy betiltott gyűlés miatt nemcsak zavargásokra lehet kilátás, de a vagyon- és személybiztonságot is veszély fenyegetheti.¹⁹ Sőt, Csató alispán tudni vélte, hogy az agrármozgalom legelter-

¹⁵ Szentesi Lap 1894. március 6.

¹⁶ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—2425/1894. márc. 5.

¹⁷ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—5181/1894. máj. 24.

¹⁸ CsmL—SzF Alispáni Iratok 197—3054/1895. márc. 8.

¹⁹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—4326/1894. máj. 1.

jedtebb Szentés városában, ahol 632 munkás iratkozott össze a célból, hogy munkásegyletet alakítva, a maguk elé kitűzött feladatokat egyesült erővel valósítsák meg.²⁰

A város és a vármegye első számú vezetői nemcsak regisztrálták a tényeket, hanem kísérletet tettek a jelenségek okainak feltárására is, ami nagyon „hivatalosra” sikerült. Mindkét hivatal a város határában szép számmal dolgozó vásárhelyi földmunkások izgatására és a pesti országos munkásgyűlésen járt helyi küldöttek információterjesztésére vezették vissza a mozgolódás okait. Csató alispán azonban továbbra is érthetetlennek tartotta a hirtelenül gyors kiterelvényesedést, akkor, amikor — szerinte — Szentésen az év majd minden szakában nyerhettek foglalkozást az emberek, egyes időszakokban béreik meghaladták az országos átlagot.

Nemcsak a terebélyesedés jelentett gondot, hanem a munkások gyengülő törvénytisztellete is.

Tény, hogy az áprilisi és májusi munkásgyűlések során nemegyszer hangzott el: egy esetleges betiltás esetén immár a karhatalom ellenére is megtartanák összejövetelüket, feladva eddigi beletörődő, méltóságteljes megvetésüket a szuronyokkal szemben, a törvényes rend mindenáron való betartásának szándékát. Mi állhatott a radikalizálódó magatartás háttérében?

A mezei munkások 1894. április 8-i gyűlésén létrehozták az Általános Önképző Egyletet Tarnóczy Mihály ideiglenes elnökségével. Jogos volt az a törekvés, hogy a földművesek önálló szervezetben gondoskodjanak a „munkásosztály szellemi képzéséről” mintegy a felnőttek iskolájaként működve hasznos könyvek, hírlapok olvasása, továbbá a helyesírás, számtantanítás által, esetleg fizetett tanítóval segítik elő tagjainak művelődését.²¹

De a kevésbé irányítható egyleti szervezkedésre elutasítólag reagáltak: a május 10-én beterjesztett alapszabály bemutatási záradékkal való ellátását a hatóság nem javasolta.²² Sőt, a belügyminiszterhez írt jelentésében az alispán az átvizsgált dokumentumok alapján — filológiailag egyébként ki nem mutatható — „communistikus irányvonalat” tulajdonított az egyesületnek, melynek népszerűségét 700 beiratkozott és tagdíjfizetési kötelezettséget vállaló tagja mutatta.²³

A szentesi munkások engedélyeztetést célzó számos próbálkozásai közül kiemelhetjük egyik küldöttségének 1895. febr. 17-én Vadnay főispánnál tett látogatását. Kérték a főispánt: „engedné meg nekik egyletbe tömörülni, mert így könnyebben boldogulnának”, s ez a „boldogulás” nem jelent semmiféle veszélyt az állam- és közrendre, nincs kapcsolatban „internacionális szocialisztikus eszmékkel”.²⁴ Vadnay praktikus módon igyekezett őket lebeszélni: az egyletalakítás csak haszontalan költségeket okoz, így fenntartása szociálisan hátrányos.

Nyilván a főispán is legfeljebb egy „spórolási” tippnek szánhatta tanácsát, ami az eredeti munkásszándékokhoz képest súlytalannak bizonyult. Egy évvel később Árvai Bálint

---

²⁰ Szentési Lap, 1894. márc. 9.

²¹ Szentési Lap, 1894. április 10.

²² CsmL—SzF Alispáni Iratok 190—4326/1894. máj. 1.

²³ Szentés és Vidéke 1895. február 21.

²⁴ CsmL—SzF Főispáni Általános 277/1896.

ideiglenes elnök, már más néven, „Szentesi Általános Olvasó Egylet” címen nyújtotta be az alapszabályokat, de a hatalom magatartása most is elutasító volt. Igaz, Vadnay főispán már nem annyira az alapszabályokban találta kifogásait, hanem a szervezők személyében, akik közül éppen Árvai Bálintot, Békési Imrét, Tarnóczi Mihályt a különösen ismert szocialista agitátorok közé sorolták, ennél fogva nem volt kétséges, hogy a „vezetésük alatti egylet a szocialista, s agrárkommunisztikus tanok terjesztője és melegágya lenne”.²⁵

Világossá vált, hogy a szentesi földművesek mozgalmának szilárd szervezeti kereteit egyelőre nem lehetett kiépíteni, sőt az egyszeri alkalmakat jelentő munkásgyűlések megtartása körül is gondok adódtak, amennyiben Arady rendőrkapitány egy BM rendeletre hivatkozva sorra tiltotta be őket. Ez különösen a millennium évében szúrt szemet, de annyira, hogy az ellenzék fel is vetette, miféle jogszabályok szerint bírálta el a belügyminiszter a gyülekezési jog alkalmazását. Hogyan lehetséges ugyanazon jognak szabad gyakorlása Budapesten és tiltása Szentesen? Az ellenzék azt javasolta a munkásoknak, hogy összefövetelüket kereszteljük át népgyűléssé, hátha ez a módosítás megszünteti városukban a millenniumi ostromállapotot.²⁶

A mozgalom társadalmi keretei kidolgozásának következő szakaszában „Önképző Szakegylet” létrehozására tettek kísérletet. Tömörülésük lényegét ekkor egy olyan hógörgeteghez hasonlították, amely a hegy tetején még labda-nagyságú, de a földre érve „írtóztató nagy tömeggé válik”, ilyen nagy tömegben, egységben „elnyomott szomorú sorsukat is” tűrhetőbben viselik el.²⁷ Más előjárók (Török János, Bajczér Imre) elnökletével 1899. ápr. 23-án meg is tartották az új munkásegylet alakuló ülését. Mivel kormányzatilag jóváhagyott alapszabálya ennek sem volt, a polgármester érvénytelennek nyilvánította az alakuló gyűlés határozatát.²⁸ Pedig előzőleg Vadnay főispán azt javasolta, hogy fogadják el végre a Szentesi Földművelő Munkásegylet alapszabályait, mert a munkások magatartását „sikeresebben lehet ellenőrizni, ha nyilvános egyletben teszik megbeszélés tárgyává törekvéseiket”.²⁹ Hiába, alispáni véleményre alapozva a belügyminiszter a kör céljaként megjelölt törekvéseket ellentétesnek találta, a címben megjelölt önképző jelleggel, s annak tulajdonképpeni célját az agrárszocialisztikus mozgalmak intézésében, tanainak terjesztésében állapította meg.³⁰

Vagy nem volt tudomása ezekről a polgármesternek, vagy egyszerűen másképp látta őket, de tény, hogy kedvezőnek ítélte a szentesi munkáskérdést, főként azért, mert a munkások távol tartották magukat a szociális mozgalmaktól, s „egészen a kenyérkeresetnek szentelték magukat”.³¹ Valószínű, hogy az értékelés a munkásoknak azon csoportjára vonatkozhatott, akik munkalehetőséget kaptak, illetve aki vállalta azt. 1895-ben pl. 700

²⁵ Szentesi Lap 1896. június 5.

²⁶ SzML—SzF Polgármester Elnöki Iratok 123/1898.

²⁷ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47—4237/1899.

²⁸ CsmL—SzF Főispáni Általános 66/1898.

²⁹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 874/1899.

³⁰ CsmL—SzF Alispáni Iratok 90—3505/1899.

³¹ Uo.

szervezett szocialista munkás közül 38 vállalkozott munkára.³² A jelenség okai összetettek. Bizonyos munkafolyamatok gépesítése eleve csökkentette a munkaalkalmak számát. (Pl. a mezei munkások azért nem kaptak negyedes kukoricát, mert már azt ekével kapálták.) Bonyolultabb az aratási munkálatokhoz kapcsolódó szerződések ügye. Itt ugyanis az előre elszerződött munkások a sajátos terményár és beralakulások miatt sokszor rosszabbul jártak a szerződéssel le nem kötött munkásokkal szemben. A kialakult bér vagy holdankénti termésátalány (általában 75 kg búza holdanként) kevesebb volt a napszámbérekénél, az arató és cséplőmunkások kereseténél. Ilyenkor léptek fel az elszerződött munkások a módosítás igényével, ami elvezethetett az aratósztrájkhoz.

Többek között a szerződésekkel űzött játszma is erősíthette hitüket, hogy erősebb érdekvédelmi tevékenységet kell folytatni.

Csakhogy az állandó társadalmi egylet létrehozására irányuló törekvéseket nem koronázta siker. Konkrét eredményt pusztán a *Népszava* terjesztése területén könyvelhettek el, mert az 1896-ban még elkobzásra és betiltásra ítélt lapot az alispán 1899 júniusi engedélyével szabadon lehetett terjeszteni.³³ Politikailag a Várkonyi-, illetve a Mezőfi-féle mozgalomhoz kapcsolódó pártok, egyesületek hoztak fordulatot a szentesi földmunkásság szervezkedésében. A politikai képviselőt az ellenzék is szükségesnek ítélte meg, mert eddig a szegények gondja nem artikulálódott semmilyen fórumon. A saját képviselőt csökkentené a gyarapodó ínségesek — ideszámítva már a kisbirtokosokat is — bizalmatlanságát a fennálló alkotmányos intézmények iránt.

Ha a parasztság alkotmányos érzülete gyökeret ver, akkor a 150—170 Ft-os évi kere-szettel összefüggő panaszokat akár technikai jellegű kérdésnek lehet tekinteni, mert az alkotmányosság betartása megteremti a tárgyalások legkisebb közös nevezőjét — okoskodott az ellenzék. A bizonytalanság abból fakadt, hogy ők sem tudták pontosan, milyen mély a polgári társadalom elleni gyűlöletük.

Jó években, ha a szegénynek gabonája és búzája volt, egész évre biztosíthatta megélhetését, készpénz kiadását, lakásra, fűtésre, világításra, szerszámokra és egészen kis hányadát ruházatra fordította. De a nyolcvanas évektől inkább rosszabb évek jöttek, mégpedig a mezőgazdaság inkább közigazdasági, mint természeti kilátásait illetően.

Az Alföld — s benne Szentes — jellemző nyári állapota úgy alakult, hogy kb. 80 napos munkában volt lekötve a földmunkásság kézi ereje. De akkor teljes mértékben, sőt néha a helyi munkaerő nem tudta a munkashiányt pótolni, míg az év többi napján elviselhetetlenül nyomott volt a munkaerő piac. Viszont az egytermészetű munka, az egyöntetű érési viszonyok és művelési eljárások az idegen munkaerőt foglalkoztató birtoktesten (30 holdtól fölfele) is mindössze néhány hétre koncentrálták a tömeges munkakínálatot. Megoldást sokan a földszerzésben látták, de éppen abból már 1853-ban lényegesen kevesebb volt parasztkézen, mint 1847-ben. Ilyen körülmények között érthető, hogy a kisbirtokosok 1894-ben a Viharsarok néhány pontján gyakorlatilag 1847-es követelésekkel jelentkeztek.

---

³² CsmL.—SzF Főispáni Általános 89/1895.

³³ CsmL.—SzF Alispáni iratok 78—95337/1899.

Szentesen a régi közösségi gazdálkodási formák követelése nem szerepelt a „jogos szükségletek” között. Pedig az idénymunkáért kapott kereset a mezei munkásság megélhetésének minimális feltételeit elégtette csak ki, megtakarításra, fényűzésre, kényelmi cikkek beszerzésére nem adott alkalmat. A realizálható igények közül tehát ki kell zárunk a jószágszerzés lehetőségét és az elsőrendű szükségleteken túlmutató kívánságok teljesítését.

Akkor mégis milyen indítékok motiválhatták a szentesi földmunkások követeléseit? A magunk részéről feltételezzük, hogy az anyagi természetű mozgatóerők mellett szerepet játszottak bizonyos individuális emberi érzelmek, melyek a munkás megsértett méltóságából, lenézett és megvetett társadalmi helyzetéből fakadtak. De ezek sem kívánták a társadalmi nyugalom erőszakos felzaklatását.

A 70—80-as évek munka-túlkínálatának idején a kubikosok pl. csak akkor foglalkoztak mezőgazdasági munkálatokkal, amikor azok különösen jól díjazottak voltak. Minél többet szerzett a munkás a földmunkálatoknál, annál magasabb igényei voltak az aratásnál is, melyeket a már ismert munkaerő gondok miatt általában érvényesíteni tudott. De a folyamatos foglalkoztatás által biztosított magasabb jövedelem igénye kísértett a helyreállt munkapiaci egyensúlyi helyzetben is. Mégsem látunk sehol egy jelszót, sehol egy felhívást, mely a földek, vagyonok felosztását sürgette volna a tényleges szociális egyenlőség megteremtése érdekében.³⁴ Nem kizárt, hogy a latens paraszti szándékok között, a politikai jogegyenlőség nyílt követelése mögött ott húzódott a kedélyeket forraló vagyonegyenlőség eszméje, ám a jelenleg ismert források tanúsága szerint a paraszti önbecsülést sértő, szervezkedést gátló politikai egyenlőtlenségek felszámolása jelentette a munkástörekvések gerincét. Ezt támasztja alá a hódmezővásárhelyi földművelő munkások felfogása a szabad Magyarországról. Szerintük a polgári szabadságot valóságnak feltüntető nézetek a birtokos osztálytól származó hazugságok, mert nem lehet szabadságról beszélni ott, ahol a választási törvény 10 Ft adócenzust szab ki. Szabadság az, ha gazdag és szegény egyenlő politikai jogokkal van felruházva.³⁵

Maga Szántó Kovács János a május elsejei ünnepségek lényegét a munkásság rég elrabolt jogainak a visszakövetelésében látta. A tényleges nyomor enyhülése csak így lehetséges a kedélyek izgatása nélkül.

A megalázó helyzet okaként feltüntetett nagybirtok és dúsgazdag nagybirtokosok nemcsak a távoli hercegek és grófok szűk csoportját jelölte, hanem egész egyszerűen a mások munkája gyümölcséből gondtalanul megélő zsírosgazdák nagyon is testközelel rétegét. A politikai jogok kivívásának elsődlegessége után épp ezen nagybirtokosok gazdasági erejéhez igazodó köztelherviselés bevezetését sürgették, ami csökkentené a kisbirtokosok elviselhetetlen terhét, s letörné a munkaerőpiaci túlkínálatot.

Foglalkozott az agrárszocializmus társadalmi indítékaival Sima Ferenc is, Szentés Függetlenségi Párt-i országgyűlési képviselője. Egyik parlamenti beszédében Csongrád vármegyét olyan körzetnek festette le, ahol az éhség az úr, s az egyre kevésbé hajlamos alkudni a renddel. Megoldási javaslatai között nagy hangsúlyt kapott az, hogy állami

---

³⁴ VERES PÉTER: Az alföld parasztsága.

³⁵ VDMCST 1980. 129. p.

kisajátítások révén biztosítani kell az agrárnépesség vagyonszerzését. Az ügylet tulajdonjogot sértő élet az államérdek primátusával igyekezett tompítani, és példákkal illusztrálta, hogy a többezer lakosú községek létszámával azonos vagy kisebb holdszámú határ már nem képes a népeiséget eltartani. A folyamatos elvándorlás megakadályozásának módjait a közben elterülő latifundiumok egy részének a fölparcellázásában és ezen keresztül a községi településrendszer átalakításában látta.

A nagy vihart kavart interpellációra két oldalról is reagáltak. Vadnay főispán a belügyminiszternek számolt be arról, hogy mi igaz az elhagzottakból.³⁶ A valóság az — írta —, hogy élénk szociális izgatás volt tapasztalható a megyében, de ennek sehol nem tárgya a vagyonfelosztás tana. Sem azt a hitet, hogy az uradalmak az okai a munkásnép nyomorúságának, sem azt a naív föltevést, hogy a kataszteri munkálat az urak javára végzett közcsalás, nem a szocialista agitáció oltotta a mezei munkásság lelkébe. Vadnay főispán is látta, hogy önmagában a politikai izgatás eszközei elégtelenek ilyen mélyről fakadó gyűlölet felkeltésére. Számolni kellett a sanyarú szociális helyzet talaján keletkezett különleges paraszti érzékenységgel, bibliai megalapozottságú keresztény egyenlőségstudattal. Ennek ugyan semmi köze nem volt a marxi osztályharcból táplálkozó szocialista egyenlőségesszményhez, pusztán megaláztatásuk emberi fájdalmai tudatosultak bennük.

3. A MOZGALOM JELLEGE

Tisztázásra várt, hogy a szervezkedő munkások társadalmi céljaik eléréséhez megelégednek a fennálló keretek felhasználásával, vagy a nyomor jogán élesebb, akár törvénytelen politikai eszközöket is igénybe vesznek.

A hatalom alapvető dilemmája abból származott, hogy a különböző szociális mozgalmak meddig jelentik még a maguk valóságos érdekeinek képviselését, mettől kezdve használják fel mások politikai eszközüit. Pedig szocialista „politikai szédelő” mellett úgy tűnt, hogy az ellenzék is meg kívánta lovagolni a szentesi munkásság hatalomellenességét.³⁷ Formailag a külső izgatás hatásának ellensúlyozására sürgette a megfelelő törvényes ellenszert, a baj gyökeres orvoslását, valódi céljuk a munkásnép kiszakítása volt egy még képlékeny mozgalomból. Nem lehetett vitás, hogy a mezőgazdasági munkások szorgalma és munkája egyedüli út volt az alföldi mezőgazdasági kultúra fenntartására, másrészt a vagyonos társadalom anyagi érdekeinek megóvása is biztosabbnak látszott, ha a munkásnak nem egyszerűen tisztességes megélhetést biztosítanak, hanem az egyéni erőfeszítések jutalmaként felvillantják a vagyonszerzés lehetőségét is.

1895-ben Szentesen 1000 munkás volt kereset nélkül, akik sem a védtöltéseknél, sem az állami műút-építésénél nem jutottak munkához; s ez a mezőgazdasági keresők egytizedét tette ki. A munkások több peticióban főispáni meghallgatáson tiltakoztak tarthatatlan

---

³⁶ VDCSMT 1980. 156—158. p. — Az interpelláció szövege uo. 151—154.

³⁷ Szentesi Lap 1895. jan. 21.

helyzetük ellen azzal, hogy 190 napra szorítókozó munkaalkalom nem elegendő a család fenntartásához.³⁸

Fejtegetéseik apró részletei mellett fontos az érvelés eszmei háttere. Nem az a lényeg, hogy mennyit fizettek holdanként, hogyan alakult a napszám, a robot, hanem az, hogy a sérelmesnek tartott munkafeltételek a napnál világosabban mutatták a nagybirtokosok elfogultságát, leplezetlen törekvéseit a szegények megrövidítésére, a szorult szociális helyzetnek antihumánus kihasználására.³⁹ A szentesi kubikosnak nem volt ideje és eszköze gazdaságossági számításokat végezni, a saját, állítólag relatíve legjobb jövedelmének vásárlóerején töprengeni, pusztán érezte, hogy a hátrányos munkaszervezés, az alacsony javadalmazás elsősorban a társadalmi megvetés következménye. Nem tudták megmondani, hogy pontosan mennyi lehet munkájuk ellenértéke, csak azt látták, hogy a létrejött meg egyezés csorbát ejtett az igazságon, a földbirtokos azért tudott előnyösebb pozíciókra szert tenni, mert a munkaadó—munkavállaló alkuhelyzetét nem tekintette egyenlő emberek tárgyalási pozíciójának, hanem olyan társadalmi érintkezésnek, ahol a gazdasági felsőbb-ség a szociális helyzetek különbségeit egyenlőtlen szerződési feltételekben juttatta kifejezésre. Nyilván a kubikosok nem mérlegelték, hogy a viszonyok ilyen alakulásában mekkora szerepet játszottak a piaci viszonyok, a kereslet—kínálat törvénye. Ők csak annyit észleltek, hogy mérhetetlenül kiszolgáltatottak.

Ellnézéseiket konzolidált, majd hogy alázatos formában hozták az érintettek tudomására, kérve mindenkit, hogy elfogulatlanul közelítsenek a munkáskérdéshez, s belátják, nagy igazságtalanság történt velük. De ne tekintsék őket ellenségnek, hanem testvéreknek, mert a megoldás útját nem forradalomban, lázadásban, hanem a felvilágosítás és a testvériség eszméjének áldásos hatásában látják.⁴⁰

Ehhez képest a vármegye helyzetdiagnózisa kemény közgazdasági kalkulációra épült abból a feltevésből kiindulva, hogy a gazdasági és szociális állapot, illetve a konkrét emberi cselekvések között direkt kauzális összefüggés áll fenn. A paraszttömegek sajátos tudatvilágának, úrellenes kultúrhagyományának ösztönös reakcióit figyelmen kívül hagyták az agrárszocializmus keletkezésének oknyomozó kutatása során. A megoldást szolgáló munkaprogram az alföldi kereseti viszonyok feltárására, egy bér—ár spirál vizsgálatára, az önállóan és szegődött munkással dolgozó birtokok jövedelemviszonyaira, a cselédek és napszamosok általános állapotára terjedt ki. Hogy másról volt itt szó, nem pusztán munkaalkalmakról, jövedelmi viszonyokról, mutatta az akut munkanélküliség enyhítésére indított polgármesteri akciók munkásfogatdatása.

1895-ben Félégyházán 400, 1898-ban Temes megyében bármekkora létszámú szentesi munkásnak sikerült kubikmunkát szerezni a hatóságnak, ám vagy kevesen (93 fő) vagy egyáltalán nem jelentkezett senki felvételle.⁴¹ Nem kizárt, hogy a mezei munkásság, a messzi földön híres szentesi kubikosság vonakodása a vízszabályozó földmunkáktól, dacot és ellenállást gerjesztő mély tudati meggyőződésből fakadt, mely a „hatalmasok” ínségel-

³⁸ Szentes és Vidéke 1895. ápr. 25.

³⁹ Szentesi Lap 1894. május 27.

⁴⁰ Uo.

⁴¹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 90—9317/1898.

lenes segélyében a munásnép önbizalmát csorbító, újabb megaláztatáshoz vezető eszközt látott.

Egyébként hasonló jelenséget tapasztalunk a mezőgazdasági részesmunkánál és nap-száznál. Miközben naponta 4–500 munkanélküli álldogált az „emberpiacon”, hogy felfogadják napszámba, voltak szegényparasztok, akik nem írták alá a munkaalkalmat jelentő szerződéseket. De miért? Azért, mert a gazdák a törvényes minimumnál nem voltak hajlandók többet adni, amit a mukára várók becstelennek ítélték, bűnös nemtörődésnek.⁴²

Úgy gondolták, hogy joguk van többet kérni az éhbénnél, s a gazdáknak meg erkölcsi kötelességük őket alkalmazni a felfogadott vidékiek helyett. Érthető a felháborodásuk, saját szempontjukból, de érthető a gazdák eljárása is, akik lényegében a piac törvényének engedelmessé váltak. Hangsúlyt egyébként is nem annyira az indítékok feltárása, mint inkább a mozgalom terjedésének megakadályozása kapott⁴³ az ügy kezelése során. Kitápntható volt egy kettősség is, melyet a hivatalos szervek a munkásszerveződésekkel szemben tanúsítottak. Egyrészt nem vagy csak csendőri felügyelet mellett engedélyezték a népgyűlések megtartását, ami azonban sokszor elmaradt, mert a szentesi munkások öntudata sohasem barátkozott meg a csendőrfelügyeletben jelentkező állami paternalizmussal, bizalmatlansággal. A karhatalmi kíséret nélkül engedélyezett gyűléseken általában helyi munkásvezérek szólaltak fel, de alkalmadtán szót kaptak a 48-as párti képviselők is.⁴⁴ Így pl. az 1899. ápr. 3-i összejövetel fő szónoka Sima Ferenc országgyűlési képviselő és dr. Ádám Endre ügyvéd volt, akik az általános választójogról beszéltek.

Másrészt városi hivatalos körök igyekeztek az agrárszocializmus veszélyét alaptalan hírnek minősíteni, illetve a méreteiről szóló híreket légből kapottnak nevezni. Hivatkoztak arra, hogy a szervezethez fokmérőjének számító politikai célzatú gyűlések száma évenként átlagosan 9, ami lényegesen kevesebb pl. a Békés megyében tapasztaltaknál.⁴⁵ Arról nem is szólt a jelentés, hogy mennyi volt az elutasított kérvények száma. Önmagában a megtartott társas összejövetelek száma még nem döntő érv egy politikai mozgalom szervezethez méltó mellett vagy ellen. Törekvéseik „szociáldemokratikus” irányú tartalmáról megbízhatóbban tudósít a beadványok napirendre vonatkozó része. Ezekből világosan kiderül, hogy a szentesi mezőgazdasági munkásokat elsősorban a politika és nem az anyagi helyzetük érdekelte. Mondhatnánk erre, hogy perspektivikus gondolkodás, hisz a hatalomból való részesedés garantálhatta igazán a szociális helyzet tartós jobbrafordulását. Azonban nemcsak erről volt szó, az általános választójog, a szociális törvényhozás igénye a munkások számtalanszor hangoztatott és rég teljesítésre váró panasz a társadalmi egyenlőség utáni erős vonzódásból fakadt.

Külön jellegzetessége a szentesi megmozdulásoknak, hogy intenzitása nem túl szélsőséges értékek között mozgott. Néha felerősödtek „a lappangó szocialista tanok,” melyek a gyakoribb összejövetelekben, a nem lanyguló egyleti szerveződésben, rendőrségnek be nem jelentett titkos ülések megtartásában jelentkeztek, de tartós trendnek a törvényes

---

⁴² VDCSMT 1980. 173. p.

⁴³ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 1855/1897.

⁴⁴ CsmL—SzF Tanácsai Iratok 47—3553/1899.

⁴⁵ CsmL—SzF Főispáni Általános 97/1899.

keretek betartása mutatkozott.⁴⁶ Ahogy egy szerkesztő fogalmazott: „A szentesi munkás, még ha szocialista is, tiszteli a törvényt, és nem uszítja magára a hatalom erőit”.⁴⁷

Törvénytisztelő magatartásokban furcsa módon a társadalmi alacsonyabbrendűség tudatának sajátos kompenzálása mutatkozott meg: „tudunk mi így is viselkedni”, sérelmeiket egyetértéssel s nem lázadással kívánták orvosolni. Szentesen pl. ismeretlenek voltak az izgatott népgyűléssel, tüntetéssel járó forró május elsejék, mert az osztályharcos rendezvény igazi társadalmi alanyai, a kubikosok ezidőtájt felvidéki és dunántúli földmunkásokon dolgoztak, illetve megkezdődött a kisebb parasztbirtokosok kiválása az egyenlőségi tant egyre inkább radikalizáló szocialista mozgalomból.⁴⁸ Így tisztán „hiába hódolt minden napszámos és cseléd a szocialista eszmének”, hiába lett Szentes az új társadalmi tan elterjesztésének központja, sajátos társadalmi bázisa, s a megélhetési körülmények szezonális változása következtében a mozgalom szellemi kiterjedésével párhuzamosan békés jellegűvé vált, nélkülözötte az erőszakos kitörések forradalmi eszköztárát.⁴⁹

Jellemző e tekintetben az egyik lehevesebb tiltakozási forma, az aratósztrájkhoz való viszony. A meghirdetett sztrájkok egy része elmaradt, mert sikerült a gazdákat „becsapni”, s menetközben kedvezőbb feltételeket kivívni, másik része a munkások belső megosztottsága, érdektelensége miatt kudarcot szenvedett. Pl. a Kerekes Imre által vezetett aratómunkás csoport olyan követelést terjesztett elő, hogy több, ugyancsak aratásból élő mezői munkás képtelennek minősítette azt. Egy szentesi szemlelő tudni vélte, hogy még az 500 főre rúgó szervezett szocialista munkások egy része sem fogadta el Kerekes csoportjának az ajánlatát.⁵⁰ Voltak jelek arra, hogy — különösen jó terméskilátások mellett — megegyeznek a munkások az aratósztrájk lebonyolítását illetően, de egy-két nagyobb uradalmat kivéve munkabeszüntetésekre nem került sor.⁵¹

Elmondhatjuk, hogy a sorsuk jobbításán fáradozó szentesi mezőgazdasági munkások személyében termékeny talajra hullottak a szocializmus tanai. Árvai Bálint, Tarnóczy Mihály bibliai ihleltetésű beszédei halló fülekre találtak sorstársaik között, ám mindez csak ahhoz volt elég, hogy az „apostolok” igéit a közönség „kedvteléssel hallgassa”, de a többség „elhallgatott lelkesedését” nem volt képes mozgósítani.⁵² Ezen túlmenően, tehát az osztályharc keményebb formáit is vállaló állásfoglalás — aratósztrájkokat kivéve — nem született. Annak szentesi méreteit egyébként szemléletesen jelzi az egyik főispáni jelentés, mely az 1897. évi aratósztrájkokban résztvett személyekkel szembeni retorziókat taglalta.

E szerint a sztrájkmozgalmat szervező, a munkára hajló munkásokat terrorizáló vezetők nem kaphattak állást állami földmunkáknál. Ilyen a „munkásokat makacskodásra készítő sztrájkoló” Szentesen 13 fő akadt, szemben a Mindszenti és szegvári uradalom

---

⁴⁶ Szentes és Vidéke 1897. ápr. 18.

⁴⁷ Szentesi Lap 1898. febr. 16.

⁴⁸ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 30/1897.

⁴⁹ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 7/1898.

⁵⁰ Szentesi Lap 1897. júl. 9.

⁵¹ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 36/1897.

⁵² CsmL—SzF Alispáni Iratok 1850/1899.

„72 fanatizált” sztrájkolójával.³³ Lakos polgármester sem nevezte az aratással kapcsolatos munkásellenállást sztrájkknak, hanem olyan mozgalomnak, amely a sarokba szorított gazdtól a szokásos díjaknál magasabb munkabér elérését kényszerítette ki.

Feltűnést keltett az 1898. II. tc. végrehajtása során az, hogy az évenként megkötött aratószerződések száma évről-évre csökkent.

1898-ban 837 munkás szegődött el 160 gazdához, 1899-ben 694 munkás 139 gazdához, 1900-ban 532 munkás 101 gazdához.

A szerződéskötés nagymérvű mellőzése az eddig hangoztatott állításokkal szemben nem a munkásokon, hanem a gazdákon múlt. Ők érezték ugyanis terhesnek a „rabszolgatörvény” számukra eddig szokatlan, munkaadókat kötelező előírásait. Tapasztalat szerint inkább nem alkalmaztak olyan munkást, aki ragaszkodott a „rabszolgatörvény” alapján kötendő szerződéshez, minthogy a benne foglalt biztosítékok törvényes betartására kötelezettséget vállaljanak.

Ha csak pusztán bérekről lett volna szó, akkor az ellenállás iménti formáit a gazdasági követelések eszközének tekinthetnénk. Ám az aratási szerződés, a béralku sokszor csak ürügy volt a munkásegység gazdával szembeni fölényének a demonstrálására, társadalmi keserveik megmutatására. Csongrádon egy ilyen aratási egyezés kimunkálásánál a szerződő munkások a jobb keresetért, az éhség leküzdéséért folytatott harcukat kollektív munkásszellemük feltámasztásával magyarázták.³⁴ Társadalmi kirekesztettség és a befelé forduló, zárt szolidaritás élménye szólalt meg a gazdasági tárgyalások kapcsán, amiből kiderült, hogy a földbirtokosoktól, az uradalmaktól nem lehet várni semmit, „a magunk javát csak magunktól várhatjuk, mert csak mi tudjuk, hogy mi fáj és hol fáj — mi volna jó a földig elnyomott népnek”.

Békés szándékaikat az emberiség jólétéért folytatott küzdelem széles perspektívájába helyezték, mely egyszersmind a „munkástársak” összefogását feltételezte.

4. A POLITIKAI ORIENTÁCIÓ PROBLÉMÁI

A századforduló másik nagy kérdése — a jelleg tisztázásán túl —, hogy a szentesi munkások tovább folytatják-e az egyleti kísérletezést, vagy csatlakozniak valamelyik politikai irányzathoz. Mutatja a politika fontosságát, hogy időnként a gazdasági szerződéseket is felhasználták politikai követeléseik belefoglalására.

Olyan klauzulát iktattak be, mely a gazdát az általános választójog követelésére, illetve választáskor ilyen szellemű voksolásra kötelezte volna. Logikusan következett ez abból, hogy az állandó szervezeti keretek létrehozására irányuló kísérletek (egyesület, párt) eddig nem jártak sikerrel. A Szentesen alakítani szándékolt földművelő munkásegylet alapszabályait a belügyminiszter rendre elutasította, mert az nemcsak tartalmára nézve, hanem szó

³³ CsmL—SzF Főispáni Általános 257/1897.

³⁴ VDCSMT 1980. 160. p.

szerint megegyezett a Várkonyi István által propagált független szocialista párti program-pontokkal.⁵⁵

Másik kifogás a szilárdabb alakulatba tömörülni kívánó munkássággal szemben az volt, hogy vezetők „ismert szocialista agitátorok”, kiknek irányítása mellett a társadalmi kör „a szocialista és agrárkommunisztikus tanok terjesztője és melegágya lenne”.⁵⁶ A kettő együtt, tehát a Várkonyi-féle orientáció és a helyi vezetők agitációs lendülete kétségesse tette azt, hogy a kör megmarad az alapszabályokban körvonalazott céloknál, és egészen más irányban hat majd az egyesült munkásság energiája. Fokozta a hatóság gyanúját az is, hogy a századfordulótól újra megélenkülő agrárszocialista törekvések közepette a szociáldemokrata megyei pártvezetőség központja Szeged lett, s abba bevásztottak „néhány meghittebb földművest” az egész megyéből.⁵⁷

De kétségtelen, a legnagyobb riadalmat a szentesi muunkások 1897. dec. 29-i beadványa keltette, melyben bejelentették: „a magyarországi földművelő munkát végzők 1898. január 30—31-én országos gyűlést tartanak” Szentesen.⁵⁸ Folytatása volt ez a Cegléden megkezdett sorozatnak, ahol a Várkonyi István által szervezett kongresszuson felszólalt és nagy vihart kavart Békési Imre szentesi szocialista. Ő ugyanis a szocialistákkal szemben felhozott egyik legsúlyosabb vádra, a hazátlanságra úgy válaszolt, hogy: „Nem vagyok hazátlan, de csak az olyan hazát lehet igazán szeretni, amely megélhetést és jogot ad”.⁵⁹ Felfogásuk szerint ők „nem a szokásos, hanem a magaszosabb nemzeti gondolathoz” sokkal közelebb állnak, mint azok, akik hosszú évek óta ebből élnek. „Szokásosan” értették a meddő közjogi küzdelmet, a hatalom élvezetét, míg „magasztosan” az aktív munkával történő nemzetfenntartást.

Figyelmeztető előjel volt ez a szentesi kongresszus tartalmát illetően, ahol valóban háttérbe szorultak a direkt politikai kérdések (pl. választójog), s a tanácskozást teljes egészében a földművelő munkásnép szociális helyzetének, a társadalmi reformok kérdésének, a földművelésnek, a magán- és köztulajdonról, a demokrácia céljairól vallott felfogásának szentelték.

Szentesen ekkor már nem lehetett tagadni azt a viszályt, amely a szocialisták két nagy csoportja között a Cegléden tartott kongresszusig úgy ahogy lappangott. Egyik, főként szegényparasztkok, mezőgazdasági munkások alkotta csoport, a „régii nemzetközi szociáldemokrata párthoz” tartozott, a másik, többségében kubikosokból álló tömörülés a Várkonyi-féle független szocialistához csatlakozott.⁶⁰ Kettőjük közötti ellentét a tömegbázis megszerzésének és szélesítésének, a hatalomhoz való viszony alakításának eltérő értelmezéséből fakadt. A szociáldemokraták szerint a független szocialistákat valójában a kormány pénzelte, így mozgalmuk végig a hatóság védelme alatt állt, míg az új párt a régi

---

⁵⁵ CsmL—SzF Főispáni Bizalmas 17/1898.

⁵⁶ CsmL—SzF Alispáni Iratok 592/1897.

⁵⁷ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 123/1898. VDCSMT Szeged, 1980. 179. p.

⁵⁸ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 2010/1897.

⁵⁹ Szentesi Lap 1897. szept. 12.

⁶⁰ Szentesi Lap 1897. szept. 15.

vezetőit korrupcióval, üzleti tevékenység folytatásával, keresetet emésztő költséges pártpolitikával vádolta meg.

A két politikai irányzat megfelelő szentesi szervezetei a Szentesi Általános Népkör, illetve a Szentesi Földművelő Munkások Egylete voltak. Mindkét egyesület egy és ugyanazon időben, 1900. január 21-én alakult hosszú huzavona után, de a Népkör működését csak 1900. dec. 15-én, míg a munkásegylet alapszabályait 1901. május 28-án hagyta jóvá a belügyminiszter.⁶¹

Az időbeli egybeesés mellett sajátos vonása volt még a párhuzamos alakulásnak az is, hogy az önmagát munkásegyletnek definiáló csoport egyes tagjai kettős tagsággal is rendelkeztek, s maga Árvai Bálint cipész, a Népkör elnöke, kezdeményezője volt szinte minden addigi egyletalakítási kísérletnek. Mivel mindkét egyesület nyíltan szocialistának vallotta magát, ezért a hatóságok az elégedetlenkedő munkások szervezetének tekintette azokat, kiknek szereplésétől nem lehetett várni sem a munkásnép valódi érdekeinek oltalmazását, sem pedig a társadalmi rend megszilárdítását.⁶²

Egyéb programpontjaiból felszínesen általánosították a már ismert politikai diagnózist, hogy ti. a szocialisták képzelt sérelmeik vesszőparipáján nyargalva kedvezőtlen helyzetükért a törvényes intézményeket tették felelőssé. Fel sem ötlött bennük, hogy a mozgalmak indítékai nem pusztán az anyagi viszonyokban, hanem a paraszti lét totalitásában, sajátos szubkultúrájában keresendő. Nem vették észre, hogy a célok azonossága — egy igazságosabb világ elérése — mellett lényeges jegyek különböztették meg a két csoportot.

A Török Sándor elnöklete alatt szervezkedő egyletbe — korabeli szóhasználattal, — „a jobb indulatú szocialisták” tartoztak, akik gyakorlatilag Várkonyi István független szocialista mozgalma mögé sorakoztak fel. Jobbára munkásemberek, az erőszakos megoldásoktól idegenkedő kubikosok voltak, akik megélhetési gondjaik miatt elégedetlenkedtek ugyan, de „vad szocialisták”, „rendszerfelforgatók” nem voltak közöttük. Egy polgármesteri jelentés higgadt gondolkodású embereknek rajzolta meg őket, akik minden tettükben a törvényhez igazodtak, s akiket a Munkásegylet tagságával azonosítottak. Érdemes ezzel kapcsolatban utalni arra a tényre, hogy voltak munkások, akik állították, hogy a szocialista eszméket nem vallják magukénak, de sorsuk javítása érdekében szervezkedniük kell.⁶³

Mindenféleképp érdekes megközelítés, mert a „sorsuk javítását” célzó törekvéseket elválasztotta a szocialista meggyőződéstől. Az Árvai Bálint és Kecskeméti Szabó Sándor által vezetett Népkör, ugyancsak hatósági minősítés szerint „Szentes városnak összes százjas, osztály ellen izgató veszedelmes szocialistáit” tömörítette, akik nem egyszerűen radikálisok, hanem rosszindulatúak. Pesti támogatóik révén pedig napról-napra erősödnek.⁶⁴

Feltűnő, hogy a politikai megfontoltság jelei a földmunkásság agrárszocializmusában, míg az osztályharcos romantika klasszikus elemei a szociáldemokrata Népkörben jelentkeztek. Talán épp ez a magyarázata hivatalos engedélyezésüknek, hisz nyilvános működésük kivette kezükből azt az agitacionális fegyvert, hogy a hatalom üldözi őket, ugyanakkor

---

⁶¹ CsmL—SzF Alispáni Iratok 317/1900.

⁶² CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 3207/1900.

⁶³ VDCSMT 1980. 132. p.

⁶⁴ Uo.

az érdekvédelmi dualitás konzerválta a szocialista csoportok tartós kettészakadását, minimalizálva ezzel a hatékony együttműködés lehetőségét. Ismerve az SZDP tőkeellenes, osztályharcos, inkább verbális radikalizmusát, a földmunkás szövetséget egyenlőségen, kölcsönös előnyökön alapuló partnersége konszolidáltabb magatartásnak tűnhetett a hatóság szemében. Nem újkeletű a földmunkások érdekvédelmi szövetségbe tömörítése, hiszen a Délmagyarországi Munkásszövetség közzétett már hasonló tartalmú felhívást 1888-ban. Ebben nem a társadalmi rend ellen emeltek panaszt, s nem is „tőke hatalmát irigyelték meg, hanem a tőke megfelelő jövedelmezőségének jogosságát elismerve követelték, a profitot lehetővé tevő” munkás milliók munkaképességének „egyenrangú jutalmazását”. Sőt felszólította a munkásokat, hogy filléreik egyesítésével maguk is teremtsenek anyagi függetlenséget, munkás önrendelkezést biztosító pénztőkét.⁶⁵

Sima Ferenc mutatott rá még az 1894-es alapítású Munkásönképző körrel kapcsolatban, hogy a munkáltató és munkavállalók békés, testvéri egymásraborulásáról szó sem lehet, hisz természetükönél fogva ellentétes érdekek, de meg lehet oldani egymás észszerű felhasználásának a feladatát. Szentés két gazdasági érdekvédelmi szervezete, a munkaadókat tömörítő Gazdasági Egylet, s a munkavállalók Munkásköre soha nem lehetnek természetes szövetségesek, de kölcsönös mérséklet és jóakarattal esetén a két üzleti ellenfél hasznosat cselekedhet mindkét osztály érdekében, kiegyenlítheti a méltánytalanságokat, rendet, igazságot, és korrekt viszonyt honosíthat meg a két osztály viszonyában.⁶⁶

A munkásérdekeket megjelenítő társadalmi és politikai szervezetek viszonyai meglehetősen labilisak voltak a századfordulón. Az említett Munkás Kör pl. megalakulása ellenére sem rendelkezett hatóságilag jóváhagyott alapszabállyal, rendszeres egyesületi életet nem élhetett, ám működését folyamatosnak jellemezte.⁶⁷

Létezett egy, a polgármester által „Szentési Szociáldemokrata Pártnak” nevezett szervezet Keresztes Nagy Imre vezetésével, ami valószínűleg azonos lehetett az Általános Népkörrel.⁶⁸ Utóbbiról tudjuk, hogy Mezőfi Vilmos újjászervezett Szociáldemokrata Pártjához csatlakozott, s Mezőfi politikai karrierjéhez (pl. két hét alatt 6 népgyűlést szerveztek számára a város főterén, míg a korábbi években összesen ötöt sikerült megrendezni átlagosan) nagyban hozzájárult.⁶⁹

Tehát a szentési szociáldemokraták végeredményben a Tarnóczi Mihály és Árvai Bálint vezette „népkörös” mezőgazdasági munkások voltak, akik a szakadár „újjászervezettek” programjának helyi megvalósítására vállalkoztak. Mindehhez kedvező szociális közeget kínáltak az utóbbi évek (1899–1903) gyors ütemben romló kereseti és megélhetési viszonyai.⁷⁰ Ennek köszönhetően tovább „politizálódott” a népgyűlések programja is, a klasszikus panaszok közül sorra kimaradtak a szociális helyzettel, a munkásviszonyokkal foglalkozó programpontok, ellenben polgárjogot nyertek a szociáldemokrácia egyetemes

⁶⁵ VDCSMT 1980. 110. p.

⁶⁶ Szentési Lap 1895. május 11.

⁶⁷ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47/1887.; 296/1900.

⁶⁸ CsmL—SzF Tanácsi Iratok 47—1398/1899.

⁶⁹ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 13/1900.

⁷⁰ CsmL—SzF Főispáni Általános 179/1903.

céljai, a mozgalom aktuálpolitikai helyzete. Amikor 1900. aug. 19-én a vasúton érkező Mezőfi elé ünneplőbe öltözött, zászló alatt felsorakozó parasztok mentek az állomásra, s onnan közös menetben a Kossuth térre, Mezőfi Petőfi Sándor koráról és a szociáldemokráciáról, majd az általa vezetett mozgalom általános céljáról és hasznáról szónokolt.⁷¹

Az időszak legjelentősebb eseménye azonban kétségtelenül az 1901. április 7-én, 8-án és 9-én Szentesen megtartott országos munkáskongresszus volt. Ezen a Magyarországi Újjászervezett Szociáldemokrata Párthoz tartozó kisgazdák, kisiparosok, földműves és ipari munkások vettek részt. Fontosabb témakörök voltak:

- A munkásnép gazdasági követelései az államtól, (sztrájkjog, minimál bér),
- a politikai harc szervezése és a munkások követelése,
- szociáldemokrácia és Magyarország gazdasági—politikai függetlensége,
- a Mezőfi-párt szervezete és a képviselő választások,
- a kisgazdák társadalmi—gazdasági helyzete és követeléseik,
- a kubikos munkásprogram,
- szociáldemokrácia és földmunkás nép.⁷²

Egyik figyelemreméltó vonása a kongresszusnak, hogy a kisgazdák (tehát formailag a tulajdonosok) és a mezei munkások (a birtoktalanok) eltérő igényeit az új szociáldemokrata stratégia közös alföldi szocialista munkásérdekekké integrálta. Másik lényeges elemét abban találjuk, hogy a reformtartalmú politikai követeléseket (általános választói jog) felváltotta a 48-as ízű függetlenségi szellem, a Magyarország állami függetlenségéért való aggodás, ami teljesen idegen volt a klasszikus szociáldemokrata tanoktól, és elsősorban a „hazátlanság” vádját hangoztató támadók leszerelésére, s a politikai szalonképesség bizonyítására szolgált. Előállt az a furcsa helyzet, hogy a szentesi földmunkások együletébe tömörült „józan” független szocialisták képviselték az eredeti, kollektív öntudatból táplálkozó parasztszocializmust. A jobbagyszolgaságot nem ismerő rideg kollektivitást, míg a közülük kivált Árvai, Tarnóczi, Kecskeméti, Szabó-féle csoport, a Szentesi Általános Népkör, az agrárhangsúlyt kapott polgári demokratikus orientációt Mezőfi Vilmos szervezésében.

Maga a kongresszus szervezeti és politikai értelemben sikeres volt, amennyiben a meghívott 300 fő közül valamennyi részt vett rajta, köztük Mezőfi, Bíró Aladár, Végh Sándor, Bellér Antal pesti vezetők, és a tervezett napirendi pontok mindegyikét megbeszélték, azokról érdemi határozatokat hoztak.⁷³ Közvetett politikai hozadéknak kell tekintenünk a szentesi munkáspolitikában beállott változást is, mert a szocialista mozgalom korlátozására szolgáló hathatós eszközök közül a munkások érdekében alkotott jogszabályalkotás, s az „okos szociális haladást” tekintetbe vevő városi gondoskodás lépett előtérbe.⁷⁴

Nem kizárt, hogy a társadalmi nyugalom szempontjai, a politikai pártok fokozatos „gazda jellegűvé” válása is hozzájárult az agrárszocializmus megállapodásához. A lelke

---

⁷¹ CsmL—SzF Polgármester Általános Iratok 20—8644/1900.

⁷² CsmL—SzF Főispáni Általános 114/1901.

⁷³ CsmL—SzF Polgármestr Általános Iratok 53—3648/1901.

⁷⁴ CsmL—SzF Polgármester Elnöki Iratok 24/1901.

mélyén gyökerező egyenlőségi messianizmusról nem mondott le, de mivel azt polgári tulajdonossá válással képzelte el, s ugyanakkor csak kevesek juthattak ebbe az állapotba, a többség számára maradt a termelő közösség alapviszonyainak jobban megfelelő munkás-paraszti alternatíva.

László Marjanucz

GESELLSCHAFTLICHE BEWEGGRÜNDE DER AGRARSOZIALISTISCHEN BESTREBUNGEN IN SZENTES

Die Studie liefert weitere Beiträge zu den gesellschaftlichen Beweggründen des sich am Ende des vergangenen Jahrhunderts in der ungarischen Tiefebene abzeichnenden Agrarsozialismus. Szentes ist ein typischer Marktflecken in der Tiefebene, wo sich die Menschen vor allem vom Boden ernährten und bereits vor 1848 das Recht der abgabefreien bäuerlichen Warenproduktion erkämpft hatten. Der daraus resultierende Nachteil manifestierte sich nach 1848 darin, dass die offizielle Rechtsgleichheit nicht die Zunahme des Bodenbesitzes, die Erweiterung der bäuerlichen Besitzerschicht mit sich brachte. Indirekt wurden die Erntestreiks der 1890er Jahre durch das geringe Unterhaltsvermögen der Flur von Szentes motiviert. Allerdings galt das in den Augen der Staatsgewalt noch nicht als „gefährliche Agrarbewegung“, aber die seit 1894 regelmässig gewordenen Organisirungen von Arbeitervereinen deuteten schon auf die Verbreitung der sozialen Idee hin.

Die Quellen zeugen dafür, dass die durch die verschiedenen Gruppen (Landarbeiter, Erdarbeiter, Armbauern) angeregten Bewegungen zur Interessenvertretung, zur Gründung von Vereinen bestrebt waren, unter Einhaltung des gesetzlichen Weges die Lage der Bedürftigen zu verbessern. Während das Magistrat der Stadt verfassungswidrige, übertriebene Auswüchse der spontanen Besserungsbestrebungen befürchtete, gab sich die bürgerliche Opposition der Regierung Mühe, Verbindung zu den im Entstehen begriffenen Organisationen der verbitterten Menschen herzustellen. Ihre führende Persönlichkeit, Ferenc Sima war ihnen ehrlich gut gesinnt und hat eine Reihe von verständnisvollen Vorschlägen zur Linderung des Elends unterbreitet. In der Wirklichkeit waren die Reformen der Opposition durch die Anhäufung des politischen Kapitals, durch die auf die Loyalität der Arbeiter zum Vermögen und zum Gesetz appellierende Herstellung der gesellschaftlichen Ruhe zum Schutz der Besitzerrechte motiviert. Die Gesuche jedoch, die bezweckt hatten, die Organisirungen der Arbeiter auf den gesetzlichen Weg zu bringen, wurden vom Innenministerium eines nach dem anderen abgelehnt. Erst dann wurde diesen Bestrebungen Erfolg beschieden, als sich die lokale Gewalt, in erster Linie der Obergespan Vadnay über die „Harmlosigkeit“ der Ziele der Vereinigungen überzeugt, bzw. über die innere Spaltung der Szenteser Arbeiter erfahren hatte.

Die 1900 genehmigten beiden Arbeitervereine waren die Verwahrer von zwei unterschiedlichen politischen Strömungen von einer Reichweite für ganz Ungarn. Die armen Bauern des Szenteser Allgemeinen Volksvereins standen der von Vilmos Mezőfi geleiteten „alten internationalen sozialdemokratischen Partei“, die Erdarbeiter des Vereins der Szenteser Landarbeiter dagegen den die Richtung von Várkonyi vertretenden unabhängigen Sozialisten näher. Der erstere vereinigte die als die Anhänger der radikalen Lösung bekannten „wilden Sozialisten“, der letztere die „besser gesinnten Sozialisten“, die den

gewaltsamen Lösungen abgeneigt waren, in sich. Unter der Wirkung des historischen Zwanges haben jedoch die beiden Gruppierungen eine neue sozialdemokratische Strategie ausgearbeitet, die auch die Verwaltung von Szentcs dazu angeregt hatte, Rücksicht auf „den vernünftigen sozialen Fortschritt“ zu nehmen.